

КРИВОРУЧКО В. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, політології,
психології та права
(Одеська державна академія
будівництва та архітектури)

МАРШУК Ю. С.,

аспірантка кафедри цивільного права
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.13>

РОЛЬ АДВОКАТА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

В умовах становлення демократичного суспільства в Україні неможна обійти стороною право на захист прав, свобод та інтересів особи під час здійснення правосуддя в цивільних справах. З метою утвердження верховенства права при здійсненні захисту прав відбулося реформування цивільного судочинства. Виступаючи гарантом права на звернення особи до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, держава встановлює процедури його реалізації. Зокрема держава зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист. Обов'язковим атрибутом правової держави є забезпечення реального захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, що характеризується такими невід'ємними рисами, як ефективність та доступність для кожного. Проте особа, зіткнувшись з проблемою, пов'язаною з необхідністю застосування законодавчо унормованих процедур за відсутності спеціальних юридичних знань та навичок однозначно, потребуватиме професійної допомоги правника для захисту своїх інтересів. У зв'язку з чим важливою складовою в алгоритмі забезпечення особою своїх прав та свобод є гарантія отримання юридичної допомоги при зверненні до суду. Відтак, право на правову допомогу виступає в якості гарантії ефективної реалізації цивільних процесуальних прав людини. Згідно зі ст. 131-2 Конституції України для надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. Сьогодні у сфері некримінального судочинства заподіяна переважна кількість адвокатів. Адвокат в силу його юридичної компетентності бере на себе обов'язок щодо здійснення процесуальної діяльності, спрямованої на захист порушених, оспорюваних, невизнаних прав та законних інтересів особи в суді. Проте його роль у здійсненні правосуддя досі є предметом дискусії серед вчених. У контексті змін, що відбулися у цивільному судочинстві надання правової допомоги адвокатом потребує подальшого дослідження та вдосконалення.

Ключові слова: *правова допомога, представництво, адвокат, цивільне судочинство, захист прав.*

Kryvoruchko V. O., Marshuk Yu. S. The role of advocate in civil judicial proceedings

In the conditions of a developing democratic society in Ukraine, the right to protection of the person's rights, freedoms and interests during the judicial proceedings in civil cases cannot be left unaddressed. The civil justice system was reformed for the purpose of asserting the supremacy of law when protecting one's rights. By acting as the guarantor of the person's right to seek judicial protection of their violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests, the state establishes the procedures of exercising the said right. In particular, the state obliges courts to admit applications for consideration even if the law does not contain a special provision concerning judicial protection. An indispensable attribute of a state with the rule of law is the availability of real protection of rights, freedoms and interests of natural and legal persons, characterized by such unalienable features as effectiveness and accessibility for everyone. However, a person facing the problem of having to seek application of legislatively regulated procedures while not having the required specialized legal knowledge and skills will definitely need professional assistance from a jurist to protect their interests. Consequently, the guarantee of receiving legal assistance when applying to court is an important component in the algorithm of exercising by a person of their rights and freedoms. Therefore, the right to legal assistance represents a guarantee of effectively exercising the person's civil procedural rights. According to Article 131-2 of the Constitution of Ukraine, Ukraine has the bar association to provide legal assistance in cases handled by courts and other public bodies. Today, the overwhelming majority of advocates work in the sphere of noncriminal justice. Being a legally competent person, an advocate undertakes an obligation to engage in procedural activity aimed to protect the person's violated, unrecognized, or disputed rights and legitimate interests in court. However, the role of advocate in the dispensation of justice remains a debatable matter among scholars. In the context of changes that have occurred in the civil justice system, delivery of legal assistance by advocates needs to be further studied and improved.

Key words: *legal assistance, representation, advocate, civil justice, protection of rights.*

Вступ. Запровадження виключного права адвокатів на надання правової допомоги в суді є важливим кроком до становлення правової держави, яка прагне професійного та ефективного захисту прав та інтересів громадян. Процесуальним законодавством в якості реалізації принципу змагальності тягар доведення наведених обставин покладається на самі сторони, суд позбавлений права самостійно збирати докази.

Принцип змагальності передбачає, що сторони мають однакову можливість повідомити суду істотні для справи обставини, надати суду відповідні докази, що підтверджують або спростовують певні факти, а також вчиняти процесуальні дії, спрямовані на досягнення позитивного для себе рішення. При реалізації цього принципу особливо зросла роль адвокатів, так як самим сторонам без допомоги адвоката дуже складно захистити свої права та законні інтереси. Проте на сьогодні відсутня однозначна позиція щодо надання професійної правової допомоги в цивільному процесі. У зв'язку із чим дослідження наукових доктринальних поглядів на проблему надання правової допомоги при здійсненні цивільного судочинства зумовляє необхідність досконалого врегулювання всіх аспектів утворення та функціонування такої інституції.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення ролі адвоката, як гаранта ефективної реалізації цивільних процесуальних прав людини в цивільному процесі. На сучасному етапі розвитку українського суспільства саме правова допомога адвоката є найбільш затребуваною, а це вказує на те, що важливого значення набуває дослідження проблем правового статусу адвоката в цивільному судочинстві.

Результати дослідження. Правова допомога, яку надають адвокати учасникам справи, забезпечує стійкість цивільного процесу, точне та правильне виконання особами закону. Приймаючи на себе захист прав та інтересів громадян, адвокати сприяють усуненню розриву між поняттями «маю право» та «можу ним скористатися». Проте при цьому виникає потреба у належній регламентації процесуального становища адвокатів у цивільному процесі. Законодавець визначає дві основних функції адвоката: правозахисту та представництва. Правозахисна функція спрямована на забезпечення захисту прав і свобод, які гарантовані державою. Функція представництва передбачає вчинення всіх процесуальних дій від імені іншої особи [13, с. 70].

При визначенні функцій адвоката в цивільному судочинстві між науковцями і практиками сьогодні немає однастайності.

Т. Варфоломєєва та Б. Русанов вважали, що діяльність адвоката спрямована на здійснення реального захисту через суд прав і законних інтересів громадян чи організацій від неправомірних посягань та у відновленні порушеного права [2, с. 14]. Проте на думку Л.В. Тацій представництво адвоката в цивільному і господарському судочинстві є виконанням представницької і правозахисної функції [11, с. 7]. Такої думки притримується й М.Й. Штефан, який відмічає те, що представник у цивільному судочинстві покликаний виконувати дві функції – здійснювати як процесуальне представництво, так і правозаступництво (захистити права й інтереси осіб, які беруть участь у справі) [14, с. 156].

Проте основною процесуальною функцією, яка покладається на адвоката в цивільному процесі, є функція представництва. Так, за правилами ч. 1 ст. 58 ЦПК України сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника. Суб'єктний склад осіб, щодо яких адвокат має право здійснювати представництво, передбачений ст. 60 ЦПК України, де зазначається, що представником у суді може бути адвокат або законний представник. Проте цією ж статтею передбачений певний перелік осіб, які можуть бути представниками в цивільному процесі, окрім адвокатів та законних представників.

Законодавством передбачено, що особиста участь у справі громадянина не позбавляє його права мати по цій справі представника. Таким чином, громадянин може вибрати одну з форм участі в цивільному процесі: або вести справу особисто, або спільно з представником, або через представника, не беручи участі в процесі [12, с. 74]. При цьому участь представника у цивільному процесі може бути зумовлена як неможливістю особистої участі особи, яка є стороною у справі, через її недієздатність, так і просто бажанням зацікавлених осіб отримати кваліфіковану професійну допомогу при розгляді справи у суді.

На відміну від інших представників у цивільному процесі, до професійного рівня адвокатів пред'являються високі вимоги, тому що вони несуть певну відповідальність за своєчасність та якість юридичної допомоги, яку надають сторонам [7, с. 44]. В даному випадку слушним є твердження Д.В. Дрейзіної, що «адвокат у цивільному процесі є особливим представником, функція представництва якого є його професійним обов'язком» [5, с. 246].

Адвокат як професійний юрист володіє достатніми знаннями і досвідом для ефективного виконання завдань, покладених на нього законом при здійсненні представництва в цивільному судочинстві. [8, с. 102]. Діяльність адвоката вимагає слідування високим стандартам та правилам етичної поведінки, що в свою чергу виключає неетичну поведінку у процесі, яку можна було спостерігати, коли особа за довіреністю могла вчиняти дії направлені на зловживання процесуальними правами, зрив судових засідань, а в деяких випадках і тиск на правосуддя без остраху застосування до неї видів дисциплінарного стягнення. Особливість правового статусу адвоката в цивільному процесі полягає в тому, що він, крім прав та обов'язків, які закріплюються за ним цивільним процесуальним законодавством, володіє також комплексом професійних прав, обов'язків і гарантій, які передбачені, зокрема, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правилами адвокатської етики.

Як зазначає Н.М. Гончарова, важливою відмінністю адвоката від інших представників у цивільних справах є комплекс обов'язків, покладених на нього законодавством і корпоративними актами адвокатури, а також законодавчо закріплена відповідальність адвоката перед довірителем [4, с. 15]. Отже, наявність професійної складової в процесуальному статусі адвоката є тією основною рисою, що відрізняє його від інших осіб, які можуть бути представниками в суді. Тобто, інститут адвокатури є єдиним професійним інститутом, який може запровадити реалізацію ефективного механізму захисту прав та інтересів у суді.

Представництво адвокатами осіб у судах є договірним (добровільним) видом представництва. Участь такого правозахисника як адвокат в цивільному процесі обумовлюється волевиявленням особи, якій потрібен захист її прав. Даний момент є проявом диспозитивності цивільного процесу. Належне виконання адвокатами – представниками своїх обов'язків перед клієнтами залежить від їх процесуальних повноважень.

Особа має право обмежити коло повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії, зробивши застереження про це у договорі про надання правової допомоги. Таким чином, адвокат може діяти лише в межах повноважень, що надав йому клієнт, однак з урахуванням застережень, визначених договором [1, с. 117].

Зміст судового представництва у цивільному процесі складають процесуальні дії. Конкретні дії адвоката, що здійснює представництво в цивільному судочинстві, визначаються процесуальним статусом довірителя і обсягом повноважень, якими довіритель вважав за необхідне наділити адвоката-представника. Тобто адвокат, як представник особи в суді, може вчиняти від імені цієї особи усі процесуальні дії, що їх має право вчиняти ця особа (ст. 64 ЦПК України).

Указівка українського законодавця на те, що процесуальний представник може вчиняти від імені особи, яку він представляє, усі процесуальні дії, які має право вчиняти ця особа, свідчить про похідний характер повноважень представника в цивільному судочинстві.

Виходячи з цього в юридичній літературі доволі дискусійним у залишається питання щодо правового становища адвоката, як представника в цивільному судочинстві. Так, А.В. Кожевников вказує на те, що адвокат не є самостійним учасником процесу, він – представник, його права похідні від прав особи, яку він представляє [9, с. 10]. Подібної позиції притримується й В.М. Івакін, указуючи, по-перше, на похідний характер повноважень представника, а по-друге, на вчинення таким представником усіх дій щодо захисту прав довірителя від імені останнього [6, с. 366].

Проте не варто забувати й про комплекс професійних прав і обов'язків адвоката, які закріплюються за ним. Закон і моральність у професійній діяльності адвоката є вищими, ніж воля його клієнта. Наявність такої професійної складової в процесуальному статусі адвоката в цивільному судочинстві є тією основною рисою, що відрізняє його від інших осіб, які беруть участь у справі [7, с. 45]. Адвокат у цивільному судочинстві займає самостійне процесуальне становище, яке характеризується ознаками відносної самостійності, оскільки, з одного боку, він наділений правом самостійно обирати способи та засоби надання правової допомоги своєму клієнтові, а з іншого – такі способи та засоби повинні бути основані на законі. Прихильником такої позиції, зокрема, є Н.М. Гончарова, яка зазначає: «Специфіка індивідуального правового становища адвоката в цивільній справі полягає в тому, що, з одного боку, адвокат залежить від довірителя як його процесуальний представник, який бере участь у цивільному судочинстві від імені та в інтересах довірителя на основі наданих довірителем повноважень, а, з іншого боку, адвокат зберігає повну незалежність як радник сторони, третьої особи з правових питань, діючи відповідно до вимог закону, за своїм внутрішнім переконанням, керуючись нормами і принципами адвокатської етики» [4, с. 15]. Аналогічну позицію висловлює й Є.Г. Тарло, який указує на те, що судовий представник, «здійснюючи захист прав і законних інтересів особи, яку він представляє, наділяється законом самостійними правами, на нього покладаються певні обов'язки. Причому надання цих прав у низці випадків не залежить від волі особи, яку він представляє. Усе це вказує на те, що судовий представник є самостійним суб'єктом цивільного процесуального права» [10, с. 160].

Слід також зазначити, що адвокат, як представник у цивільному процесі володіє власним процесуальним інтересом, який, хоча й не є матеріально-правовим і відрізняється від інтересу сторін і третіх осіб (заявників та заінтересованих осіб), усе ж таки повинен розглядатися як юридичний інтерес, що спрямований на отримання позитивного результату справи для особи, яку він представляє.

На підставі вказаного вищезазначені науковці роблять висновок про самостійне процесуальне становище адвоката в цивільному судочинстві. Пов'язаним із питанням про визначення самостійності процесуального статусу адвоката-представника в цивільному провадженні є й питання про його місце в такому провадженні. Як зазначає С.С. Бичкова та Г.В. Чурпіта, адвокат у статусі представника належить до класифікаційної групи осіб, які беруть участь у справі [1, с. 116].

Не слід зволікати тим, що адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнтів перед власними інтересами, інтересами колег, партнерів, співробітників, законних представників клієнтів або їхніх опікунів, піклувальників та інших осіб, а також перед будь-якими іншими міркуваннями. Отже, усе це підтверджує позицію про відносний характер процесуальної самостійності адвоката. За таких обставин адвокат не може розглядатися як самостійний учасник цивільного судочинства, так як він пов'язаний повноваженнями, які повинні слідувати з його представницької функції.

Реалізовувати свою представницьку функцію адвокат має з додержанням пріоритетних принципів адвокатської діяльності, суть яких полягає у здійсненні її на засадах верховенства права, законності, незалежності, гуманізму, конфіденційності, уникнення конфлікту інтересів та добросовісності при виконанні своїх обов'язків перед клієнтом. Судове представництво у цивільному процесі полягає у процесуальних діях, які своїми наслідками мають значення для довірителя, проте адвокат також надає допомогу суду під час встановлення об'єктивної істини у справі, сприяє всебічному розгляду та вирішенні справи згідно законодавства [3, с. 25]. Тобто роль адвоката у цивільному процесі полягає в тому, щоб поряд з професійним обов'язком здійснювати функцію представництва свого клієнта, забезпечуючи реалізацію його прав та захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

З цього можна зробити висновок, що законодавець представляє адвоката як особу, яка сприяє розгляду та вирішенню справи і не має ніякого інтересу у справі. Проте з цим не можна погодитись, бо особи, які беруть участь у справі, мають інтерес у справі, це стосується і представника таких осіб – адвоката. Його зацікавленість має професійний характер, адвокат надає докази, бере участь у дослідженні доказів, подає свої доводи, міркування, дає правове обґрунтування вимог або заперечень особи. Усе це неможливо без формування у адвоката уявлень щодо правової позиції по справі, а це в свою чергу, неможливо без відповідального професійно зацікавленого підходу до справи.

Висновки. Адвокат, який виконує функцію представництва в цивільному судочинстві, покликаний не тільки забезпечувати реалізацію прав своїх клієнтів, а й захищати їхні порушені, невизнані або оспорювані права, свободи чи інтереси. За таких обставин функції представництва й захисту в процесуальній діяльності адвоката як представника в цивільному провадженні є взаємопов'язаними.

Адвокат у цивільному судочинстві хоча і не займає самостійного процесуального становища, проте його діяльність характеризується ознаками відносної самостійності, оскільки, з одного боку, він наділений правом самостійно обирати способи та засоби надання правової допомоги своєму клієнтові, а з іншого – такі способи та засоби повинні бути основані на законі. Крім цього, адвокат володіє власним процесуальним інтересом, який, хоча й не є матеріально-правовим, проте усе ж таки повинен розглядатися як юридичний інтерес, що спрямований на отримання позитивного результату справи для особи, яку він представляє.

Отже, виникає потреба узгодити норми матеріального права з нормами процесуального права, які пов'язані з наданням адвокатами правової допомоги громадянам. Це буде сприяти ефективній реалізації адвокатом своїх прав і, як наслідок, сприятиме здійсненню захисту прав та інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Бичкова С., Чурпіта Г. Окремі аспекти участі адвоката у цивільному процесі України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 116–122.
2. Варфоломеева Т.В., Русанов Б.В. Советская адвокатура: задачи и формы деятельности. Киев: Вища школа, 1983. 43 с.
3. Волошин В. В Насущні проблеми адвоката. Ордер адвоката України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 4 (13). С. 24–28.
4. Гончарова Н.Н. Формирование и реализация адвокатом правовой позиции по гражданскому делу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Москва, 2008. 224 с.
5. Дрейзіна Д. В. Деякі питання участі адвоката в цивільному процесі. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права*. 2002. № 2. С. 245–247.
6. Ивакин В.Н. Участие адвоката по гражданским делам в суде общей юрисдикции и арбитражном суде: вопросы теории. *LEX RUSSICA*. 2006. № 2. С. 340–373.
7. Кальний В. Проблеми реформування адвокатури в Україні. *Право України*. 1998. № 7. С. 42–45.
8. Ковальський В. С. Адвокатура в Україні. Київ: ЮРінком Інтер, 2000. 208 с.
9. Кожевников А.В. Адвокат – представитель потерпевшего, гражданского истца и гражданского ответчика в советском уголовном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1974. 25 с.
10. Тарло Е. Г. Проблемы профессионального представительства в судопроизводстве России : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2004. 460 с.
11. Тацій Л.В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. 20 с.
12. Фурса С. Довіреність та інститут представництва в цивільному законодавстві, нотаріальному і цивільному процесі України. *Право України*. 1999. № 4. С. 94–97.
13. Чванкін С. А. Добровільне представництво у цивільному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2005. 226 с.
14. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : [підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл.]. Київ, 2005. 624 с.

